

Наступність дошкільної та початкової освіти як умова успішної самореалізації особистості

К. І. Волинець, Ю. О. Волинець, Н. В. Стаднік

Київський університет імені Бориса Грінченка, м. Київ, Україна

Paper received 21.01.2016; Accepted for publication 10.01.2016.

Анотація: У статті розглянуто теоретичні аспекти проблеми наступності між дошкільною та початковою освітою. Визначено основні напрями забезпечення цієї наступності – зміст, форми і методи навчальної діяльності. Розкрито сутність самореалізації особистості та встановлено вплив на її успішність типу взаємодії педагога і дитини. Доведено, що найбільш сприятливим для успішної самореалізації дитини дошкільного та молодшого шкільного віку є розвивальний тип взаємодії.

Ключові слова: наступність, дошкільна освіта, початкова освіта, типи взаємодії педагога і дитини, самореалізація.

Постановка проблеми. Проблема наступності між дошкільними навчальними закладами та початковою школою має тривалу традицію у педагогічній теорії та практиці, але й донині не втрачає своєї актуальності. Адже реформаційні процеси, що відбуваються у сучасному освітньому просторі, зумовлюють необхідність вирішення комплексу педагогічних завдань, одне з яких полягає в забезпеченні взаємозв'язку та узгодженості мети, змісту, форм і методів навчання старших дошкільників і молодших школярів для сприяння їх особистісному становленню, фізичному, психічному й соціальному розвитку, створення передумов для ефективною реалізації внутрішнього потенціалу.

Недостатня увага до цих питань спричинює виникнення проблем, пов'язаних із забезпеченням психологічної готовності дітей до школи, утрудненням використання набутого ними в попередні роки особистісного та соціального досвіду, призводить до зниження пізнавального інтересу першокласників, уповільнення та ускладнення адаптаційних процесів до умов шкільного навчання.

Аналіз досліджень і публікацій. Наступність – міждисциплінарна проблема, яка привертає увагу філософів, психологів, фізіологів, педагогів. Деякі ідеї з цього приводу знаходимо в працях виданих мислителів і педагогів минулого (Я. Коменський, Г. Сковорода, К. Ушинський). Щодо самого терміну «наступність», він був запроваджений у педагогіку в 1918 році, набувши затвердження в «Основних принципах єдиної трудової школи».

У подальшому до обґрунтування важливості наступності звертаються А. Макаренко, Я. Ряппо, В. Сухомлинський та інші.

Філософський аспект наступності розкрито в працях Е. Баллера, Г. Ісаєнка, Б. Кедрова, А. Зеленкова, М. Левочки, які розглядають її як реальний феномен життя окремої людини і людства загалом. У більш загальному вимірі, наступність як філософська категорія трактується як об'єктивна закономірність розвитку природи, суспільства і пізнання, що забезпечує діалектичну єдність усталеності та змінюваності, збереження і відтворення, творення і руйнування й ґрунтується на діалектичних законах заперечення та переходу кількісних змін у якісні.

Під наступність також розуміється «спадкоємність – зв'язок між різними етапами або шаблями розвитку, сутність якого полягає у збереженні тих чи інших елементів цілого або окремих його елементів під час

організації чи переходу від одного етапу до іншого та за будь-яких якісних змін» [9, с. 527].

У контексті онтології наступність інтерпретується через зв'язок між різними етапами або ступенями, циклами розвитку й виявляється у збереженні певних елементів цілого або його окремих характеристик під час переходу до нового етапу, стадії, циклу розвитку. Наступність є умовою раціоналізації та вдосконалення будь-якого процесу, чинником, що детермінує його логіку і послідовність.

З погляду теорії пізнання (гносеології), наступність базується на врахуванні того факту, що в кожній відносній істині містяться елементи абсолютної істини, які виявляються мірою проникнення в її глибину, виявлення основоположних засад буття. Отже, у філософському та загальнонауковому розумінні наступність – це зв'язок між різними етапами розвитку, позначений системністю, спрямованістю, незворотністю [5, с. 50].

Як соціальне явище, наступність означає зв'язок між різними етапами розвитку суспільства, його культури, науки, освіти [10, с. 8].

Дослідженню психолого-педагогічних аспектів наступності присвятили свої наукові розвідки Б. Ананьєв, О. Богданова, Л. Божович, Л. Виготський, А. Волошина, Ш. Ганелін, О. Запорожець, Г. Люблінська, обстоюючи тезу про доцільність розгляду наступності як двобічного діалектичного зв'язку, що забезпечує, по-перше, розвиток духовних і фізичних якостей, необхідних для успішного навчання дітей; по-друге, використання як основи того рівня підготовки дитини, якого вона досягла на попередньому ступені навчання.

Доволі широкого висвітлення питання, пов'язані з розкриттям сутності наступності, набули в педагогічній теорії. Наступність пропонується трактувати як універсальну педагогічну категорію, що забезпечує взаємоузгодженість і взаємозв'язок суміжних шаблів, етапів педагогічної діяльності й утверджує неперервність системи освіти (О. Вашуленко); загальнодидактичний принцип (А. Бушля, Ш. Ганелін, В. Загвязинський, Н. Посталюк); умову забезпечення ефективності навчально-виховного процесу (В. Онушкін); загальнопедагогічну закономірність (Ю. Кустов); принцип неперервної освіти (С. Годник, В. Тамарін).

Методологічні аспекти наступності досліджують О. Антонов, Е. Баллер, Л. Депенчук, М. Іовчук,

С. Колесников, З. Мукашев, І. Огородник, І. Стогній, В. Рубанов).

Безпосередньо до вивчення проблеми наступності між дошкільною та початковою ланками освіти звертаються Л. Артемова, Г. Беленька, А. Богуш, Т. Гущина, Н. Кирдяєва, О. Коваленко, О. Кононко, А. Курлат, В. Маркова, Т. Поніманська, Н. Пономарьова, Л. Шинкарьова.

Незважаючи на доволі ґрунтовне висвітлення проблем наступності у наукових джерелах, проблема наступності між дошкільною та початковою освітою потребує подальшого вивчення, зокрема, в плані виявлення її впливу на формування та розвиток особистості дитини.

Мета статті полягає в розкритті сутності наступності дошкільної та початкової освіти та встановленні її значущості для успішної самореалізації дітей дошкільного та молодшого шкільного віку.

Виклад основного матеріалу. Аналіз психолого-педагогічної літератури дає змогу констатувати, що наступність між дошкільною та початковою освітою передбачає збільшення у процесі навчання обсягу понять і способів дій, забезпечує подолання суперечностей, що виникають унаслідок характерних для кожного з цих етапів особливостей і специфічних ознак [10, с. 11]. Наступність виявляється шляхом зіставлення та логічного аналізу змісту, форм, методів і засобів викладання, подолання комплексу дидактичних, соціальних, психологічних і педагогічних проблем для попередження уповільнення адаптації дитини до нового соціального і навчального середовища, зниження успішності та якості знань, виникнення психологічних деструктивних явищ [7, с. 9]. Досягти цього можливо завдяки дотримання:

1) зв'язку і співвідношення між складовими певної освітньої галузі на різних етапах навчання;

2) взаємозв'язку методів, прийомів, форм навчання;

3) зростаючих вимог до результативності навчання, виховання, розвитку особистості [11, с.102].

Ми розглядаємо *наступність* між дошкільною й початковою ланками освіти як суттєву й необхідну характеристику передшкільної освіти, що забезпечує розвиток пізнання дітьми довкілля по висхідній, закріплюючи, розширюючи й ускладнюючи здобуті ними знання з урахуванням вікових та індивідуально-психологічних особливостей старших дошкільників і молодших школярів.

Як педагогічний феномен, наступність має складну структуру, яка охоплює наступність у змісті, методах, формах, засобах навчання та виховання, а також у педагогічних вимогах і умовах.

Зміст є домінуючим чинником у навчанні та вихованні дітей. З одного боку, він залежить від рівня розвитку науки, техніки, виробництва, культури, а з другого – виконує низку функцій: навчальну, освітню, виховну, соціальну, стимулюючу, розвиваючу, мотивуючу та інші. Для дотримання принципу наступності зміст слід конструювати з урахуванням такої вимоги: кожен ступінь має готуватися попереднім і слугувати основою для наступного [10]. Головне вибудовувати зміст освіти знизу вгору, а не навпаки, зазначаючи впливу диктату навчальних програм для основної школи.

У більшості предметів початкової освіти провідний компонент змісту становить застосування певних способів діяльності, спрямованих на оволодіння молодшими школярами широким колом різноманітних умінь і навичок. Однак усі вони базуються на усвідомлених упродовж попереднього (дошкільного) періоду знаннях про те, чому і як її треба виконувати. Наприклад, зміст ознайомлення з навколишнім, етики, валеології, призначений для збагачення досвіду емоційно-ціннісних відносин дитини, формування якого розпочинається в умовах дошкільного закладу [8, с. 39]. При цьому зміст освіти не треба розглядати як певний набір інформації, відображеної і систематизованої дорослим відповідно до його «наукових» уявлень. Завдання дошкільної і початкової освіти полягає в тому, щоб, дотримуючись принципу наступності, допомогти формуванню в дитини орієнтовної основи, які вона може і повинна використовувати в різних видах своєї пізнавальної і продуктивної діяльності.

Щодо форм організації та методів навчання, дотримання наступності передбачає:

– відмову від регламентованого навчання в ДНЗ (статичних поз на заняттях, розташування столів і процедури відповіді за типовим шкільним зразком);

– забезпечення рухової активності дітей у школі на уроках фізкультури, великих перервах, а також у процесі позакласної роботи;

– використання різноманітних форм навчання, що включають специфічні види діяльності на інтегративній основі;

– використання у ДНЗ циклічності і проектної організації змісту навчання, що створює умови для використання самими дітьми наявного в них досвіду;

– дотримання взаємозв'язку занять (фронтальних, групових) з повсякденним життям дітей, самостійною діяльністю (ігровою, художньою, конструктивною тощо);

– створення розвивального предметного середовища як у дошкільному закладі, так і в початковій школі, функціонально моделюючого змісту дитячої діяльності;

– використання методів, що активізують мислення, уяву, пошукову діяльність дітей, тобто містять елементи проблемності у навчанні, дивергентні задачі, задачі відкритого типу, що мають варіанти «правильних» рішень. Останній метод особливо важливий для початкової школи, оскільки тут переважають конкретні способи дій, що відповідають визначеним класам завдань. Сполучення задач відкритого і закритого типу – одна з умов активізації пізнавальної діяльності дітей, розвитку в них гнучкості мислення;

– використання в початковій школі (особливо протягом першого року навчання), ігрових прийомів, створення емоційно-значущих ситуацій, умов для самостійної практичної діяльності, коли діти можуть на основі наявних знань виявляти ініціативу, творчість, фантазію, відповідальність;

– зміну форм спілкування дітей як на заняттях у дошкільному закладі, так і на уроках у початковій школі; забезпечення дитині можливості орієнтуватися на партнера-однолітка, взаємодіяти з ним і вчитися в

нього (а не тільки в дорослого); підтримку діалогічного спілкування між дітьми; визнання права дитини на ініціативні висловлювання й аргументоване відстоювання своїх пропозицій, права на помилку. Адже саме в процесі такого спілкування відбуваються пошуки способів вирішення завдання, розподіляються ролі, змінюються позиції (один пише, інший читає, третій перевіряє). Як наслідок, кожен почувається вмілим, знаючим, здатним (разом з іншими) впоратися з будь-яким завданням;

– надання переваги (як на рівні дошкільного навчального закладу, так і початкової школи, діалогічній формі спілкування дорослого з дітьми, сприяючи тим самим розвитку в дитини активності, ініціативності, почуття власної гідності і самоповаги [3, с. 16–17].

Запровадження окреслених вимог забезпечує створення сприятливої для розвитку дітей (фізичного, інтелектуального, емоційного) атмосфери як у дошкільному закладі, так і в початковій школі.

Однак, крім послідовного забезпечення наступності у загальноосвітніх програмах і підручниках, важливе значення має постійний контакт між учителями початкової школи та вихователями дошкільних навчальних закладів. Адже саме на педагогів-дошкільників покладаються завдання, пов'язані з:

– формуванням психологічної готовності дитини до школи (мотивація, емоційно-вольова сфера, навички рефлексії, пізнавальні інтереси, реальні уявлення про соціальне життя, школу, індивідуальна відповідальність, права, вимоги, обов'язки тощо);

– забезпеченням гармонійного співвідношення у дітей старшого дошкільного віку фізіологічної сформованості організму, фізичної підготовки (антропометричні показники, рухові здібності й активність), загального особистісного розвитку (сукупність базових особистісних якостей), пізнавальних здібностей і розумової підготовленості (мовлення, уявлення про навколишнє середовище, елементарна аналітичність мислення, система знань, практичні навички, творчі вміння), організаційних умінь (опанування раціональних способів організації своєї життєдіяльності);

– сприянням усвідомлення дорослими (педагоги, батьки) і самими дошкільниками логічного зв'язку різних етапів у розвитку дитини і людини загалом, внеском у цей процес дошкільного і початкового шкільного етапів; провідної діяльності і соціальних ролей людини на кожному з них; успішності навчання з погляду дитини і дорослих;

– полегшенням адаптації дитини до шкільного навчання через усвідомлення нею в дошкільний період особливостей навчальної діяльності (реалії, переваги, труднощі, суперечності), специфіки життєдіяльності в умовах школи, можливостей встановлення балансу між бажаним і потрібним, очікуваним і реальним, особисто корисним і суспільно визнаним тощо;

– інтеграцією освітньо-виховних завдань заради особистісного розвитку дитини у тісному поєднанні з диференціацією розвивальних видів діяльності в дошкільному закладі та навчальної діяльності у школі.

Для комфортного входження кожного дошкільника в нові для нього шкільні умови, важливе значення має характер спільної діяльності педагога і дитини. Можна виокремити три типи організації такої діяльності:

– розвивальний тип (вибудовується на інструктивно-виконавських засадах, дорослий для дитини є носієм заданої сукупності знань, умінь і навичок, яку вона обов'язково має засвоїти шляхом копіювання і наслідування під безпосереднім контролем педагога);

– квазіевристичний тип (дорослий, хоча й залишається основним носієм знань, умінь і навичок, намагається створити для дитини квазіпроблему, наштотуючи вихованця на ті способи вирішення навчального завдання, якими добре володіє сам; однак взаємодія не виходить за межі суб'єкт-об'єктної моделі);

– розвивальний тип (відкрита проблемність як для дитини, так і для педагога, створення ситуації невизначеності, активізація пошуку шляхів її вирішення; запровадження суб'єкт-суб'єктного спілкування між дитиною і дорослим; відбувається формування здібностей, які до цього часу були відсутні в обох учасників діалогу) [12, с. 70–71].

Розвивальна освіта орієнтована на те, щоб створити для кожної дитини умови, за яких вона мала б змогу максимально реалізувати себе, і не лише свій інтелект, мислення, діяльність і здібності, а саме особистість. Реалізація потреби в емоційно-позитивних контактах дає дитині відчуття психологічної захищеності та емоційного комфорту, породжує внутрішню гармонію зі світом і самою собою, відчуття цінності своєї особистості та прагнення до самореалізації. У процесі таких відносин у дитини змінюється самосприйняття; вона більш реально оцінює себе, краще володіє. Собою, більш упевнена в собі. Водночас вона краще сприймає інших людей, стає більш відкритою [1, с. 89].

Звертаючись до розгляду самореалізації на засадах системно-функціонального підходу, С. Кудинов визначає її як сукупність інструментально-стильових і мотиваційно-змістових характеристик, що забезпечують сталість бажань і готовність особистості до самовиявлення в різних сферах життєдіяльності в процесі онтогенезу [4].

Як збалансованість і гармонійний розвиток різних аспектів особистості шляхом докладання адекватних зусиль, спрямованих на розвиток індивідуальних та особистісних потенцій трактує самореалізацію Л. Коростильова [2].

Тому для забезпечення успішної самореалізації старших дошкільників і молодших школярів у контексті принципу наступності важливе значення має усунення всіх стресогенних факторів навчально-виховного процесу, створення у дошкільному навчальному закладі та в школі атмосфери, що стимулює творчу активність. Тому завдання дорослих полягає не в тому, щоб «навчати», а в тому, щоб допомогти розуму дитини в його роботі над своїм розвитком, оскільки саме в ранньому віці вона володіє вагомою творчою енергією. І цій енергії слід допомогти, але не прямим словесним навчанням,

утручанням у процес переходу від несвідомого до усвідомленого, а сприянням розуму в різних процесах його розвитку, підтримкою сил і зміцненням численних можливостей дитини» [6, с. 51].

Не викликає сумніву, що для забезпечення ефективної самореалізації дитини у процесі її прямування від дошкільної ланки освіти до початкової, актуалізується саме розвивальний тип взаємодії дорослого та дитини, який враховує вікову індивідуальність зростаючої особистості, спонукає її до творчого самовиявлення, зберігає унікальність і самобутність дошкільного дитинства, забезпечує безкризовий перехід дошкільника у позицію молодшого школяра.

Отже, наступність дошкільної і початкової освіти – це врахування того рівня розвитку дитини, з яким вона прийшла з дошкільного закладу до школи, опора на нього. Вона забезпечує органічне, природне продовження розвитку, виховання та навчання, започаткованих у дошкільному віці, створює умови для успішного переходу молодшого школяра в основну школу. З боку дошкільних навчальних закладів наступність повинна виявлятися не тільки в підготовці дитини до школи, а й у забезпеченні її загального психічного розвитку, а з боку школи –

передбачати продовження загального психічного розвитку дитини на основі максимального використання того позитивного, що дитина набула в дошкільному віці. Наступність в роботі дитячого садка та початкової школи – це не тільки традиційна наступність у змісті, методах, формах і прийомах, це насамперед бачення та реалізація наступності в лініях, основних аспектах розвитку особистості дошкільника та молодшого школяра. Вона забезпечує збалансованість, гармонійність та виваженість у педагогічних підходах вихователя та вчителя, що передбачає, з одного боку, спрямованість освітньої роботи в дошкільному навчальному закладі на вимоги, які будуть пред'явлені дітям в школі, а з іншого – опору вчителя на досягнутий старшими дошкільниками рівень розвитку. У цьому разі, створюються сприятливі умови для успішної самореалізації дитини, що передбачає не лише усвідомлення нею своїх пізнавальних, мотиваційних, діяльнісних особливостей, а й активну їх реалізацію. Старший дошкільний вік створює передумови для переходу дитини на новий рівень розвитку, а наступність дає змогу зробити успішним та ефективним.

ЛІТЕРАТУРА

1. Корепанова М. В. Непрерывное образование дошкольников и младших школьников: проблемы и перспективы // Сибирский педагогический журнал. – 2004. – № 2. – С.88–92.
2. Коростылева Л. А. Психология самореализации личности: основные сферы жизнедеятельности: дис. ... доктора психол. наук. – СПб., 2001. – 398 с.
3. Крохмаль В. Ф. Наступність: дошкільна освіта, початкова освіта, середня ланка освіти. – Катеринопіль, 2013. – 50 с.
4. Кудинов С. И. Полисистемный подход исследования самореализации личности // Сибирский педагогический журнал. – 2007. – № 11. – С.337–346.
5. Левочко М. Наступність як філософська та педагогічна категорія підготовки фахівців економічної галузі // Вища освіта. – 2009. – №1. – 49–57.
6. Монтессори М. Помогите мне это сделать самому. – М.: Издат. дом Карапуз, 2000. – 272 с.
7. Олійник П. М. Наукові основи наступності в системі неперервної (сільськогосподарської) освіти: автореф. дис... доктора пед. наук. – К., 1993. – 42 с.
8. Савченко О. Я. Дидактика початкової школи: підручник для студентів педагогічних факультетів – К.: Абрис, 1997. – 416 с.
9. Философский энциклопедический словарь / гл. ред. Л. Ф. Ильичев, И. П. Федосеев, С. М. Ковалев, В. Г. Панов. – М.: Советская энциклопедия. 1983. – 840 с.
10. Фоменко Н. А. Наступність у змісті і організації навчально-виробничих комплексів: автореф. дис. кандидата пед наук. – К., 1997. – 24 с.
11. Черепаня Н. І. Підготовка дітей до школи: монографія. – Херсон: Айлант, 2007. – 168 с.
12. Черепаня Н. І. Реалізація принципу наступності дошкільної та початкової освіти // Педагогічний альманах. – 2011. – Вип. 9. – С.68–74.

REFERENCES

1. Korepanova M. V. Continuous education of under-fives and junior schoolchildren: problems and prospects // Siberian pedagogical magazine. – 2004. – № 2. – S.88–92.
2. Korostyleva L. A. Psychology of self-realizations of personality: basic spheres of vital functions: dis. doctors of psychol. sciences. – SPb., 2001. – 398 p.
3. Krokmal V. F. Following: preschool education, primary education, middle link of education. – Katerinopil', 2013. – 50 s.
4. Kudinov S. I. Polysystem approach to research the self-realization of personality // Siberian pedagogical magazine. – 2007. – № 11. – S.337–346.
5. Levochko M. Following as a philosophical and pedagogical category of preparation of specialists of economic industry // Higher education. – 2009. – №1. – 49–57.
6. Montessori M. Help me to do it. – M.: Izdat. house Karapuz, 2000. – 272 p.
7. Oliynik P. M. Scientific bases of following in the system of continuous (agricultural) education: avtoref. dis. doctor of ped. sciences. – K., 1993. – 42 s.
8. Savchenko O. Ya. Didaktika of initial school: textbook for the students of pedagogical faculties – K.: Contour, 1997. – 416 s.
9. Philosophical encyclopaedic dictionary / eds. L. F. Il'ichev, I. P. Fedoseev, S. M. Kovalev, V. G. Panov. – M.: Soviet encyclopaedia. 1983. – 840 p.
10. Fomenko N. A. Following in maintenance and organization of educational-production complexes: avtoref. dis. candidate of ped sciences. – K., 1997. – 24 s.
11. Cherepanya N. I. Preparation of children to school: monograph. – Kherson: Ailanthus, 2007. – 168 s.
12. Cherepanya N. I. Realization of principle of the following of preschool and initial education // Pedagogical almanac. – 2011. – Vol. 9. – S.68–74.

Following of preschool and initial education as condition of successful self-realization of personality

K. I. Volynets, Y. O. Volynets, N. V. Stadnik

Abstract. The article deals with the theoretical aspects of the following between preschool and initial education. Certainly basic directions of providing of this following are maintenance, forms and methods of educational activity. Essence of self-realization of personality is exposed and influence on its progress of co-operation between teacher and child is set. It is well-proven that most favorable for successful self-realization of child of preschool and junior school is a developing type of co-operation.

Keywords: following, preschool education, primary education, types of co-operation between teacher and child, self-realization.

Преемственность дошкольного и начального образования как условие успешной самореализации личности

Вольнец К.И., Вольнец Ю.О., Стадник Н. В.

Аннотация. В статье рассмотрены теоретические аспекты проблемы преемственности между дошкольным и начальным образованием. Определены основные направления обеспечения этой преемственности – содержание, формы и методы учебной деятельности. Раскрыта сущность самореализации личности и установлено влияние на ее успешность типа взаимодействия педагога и ребенка. Доказано, что наиболее благоприятным для успешной самореализации ребенка дошкольного и младшего школьного возраста является развивающий тип взаимодействия.

Ключевые слова: преемственность, дошкольное образование, начальное образование, типы взаимодействия педагога и ребенка, самореализация.